

- 23 ek.klog.hu/2007/11/14/filozofia-es-gyakorlat-avagy-mi-fan-terem-a-k2-de-mostmar-tenyleg/ (2007. 11. 20.)
- 24 Networkshop 2007 konferencia. Eger, 2007. 04. 11-13. Könyvtár 2.0 / Ládi László
- 25 konyvtarepiteszet.klog.hu/ (2007. 11. 21.)
- 26 foo.secondlifeherald.com/slh/2005/01/turning_the_pag.html (2007. 11. 21.)
- 27 Pontos hivatkozást ebben az esetben nem adok a legalitás bizonytalan kérdése miatt. Ebben a kérdésben mindenki kérdezze meg tizenéves ismerőseit. Ismereteik ezen a területen kimeríthetetlenek és naprakészek.
- 28 del.icio.us/ (2007. 11. 21.)
- 29 www.LibraryThing.com (2007. 11. 21.)
- 30 www.vein.hu/library/iksz/serv/kl/full0705/28-29.pdf. (2007. 11. 21.)
- 31 ol.klog.hu/ (2007. 11. 21.)
- 32 opac.lmvk.hu/video/db/index.php (2007. 11. 21.)

Ládi László

HUMANUS – Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa

2008. február 5-én adtuk át a Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisát (HUMANUS) a nagyközönségnek: ettől a naptól érhető el a szolgáltatás honlapja, azon keresztül a bibliográfiai adatbázis. Elképzelhető tehát, hogy a cikk olvasói számára már ismerős e név. Az adatbázist az Országos Széchényi Könyvtár Gyűjteményfejlesztési és Feldolgozási Igazgatója, valamint az általa felügyelt, vezetett Humántudományi Bibliográfiai Osztály (HBO) „tervezte”.

A következőkben a Humántudományi Bibliográfiai Osztály munkatársaiként amolyan „hogyan készült” ráadással, háttérmagyarázatokkal szeretnénk meglepni az olvasókat. Nem rendszerleírást, -ismertetést végzünk.

Előljáróban fontosnak tartjuk azt is megjegyezni, hogy ezt a nyitó állapotot nem tekintjük feltétlenül lezártnak, véglegesnek; a széles értelemben vett szakmai közönség, közösség véleménye kulcsfontosságú számunkra, így amennyiben majd megosztják velünk meglátásaikat, örömmel kamatoztatjuk.

A névadás lépései

Humántudományi

Két tényező, nevezetesen a humán- és társadalomtudományok (*Human and Social Sciences / Human- und Sozialwissenschaften*) nemzetközileg elterjedt tudományfelosztás léte, illetve a tény, hogy a magyar vonatkozású társadalomtudományi szakirodalom bibliográfiai feldolgozása biztosítottnak tekinthető, együttesen magyarázzák a névadást. E két tényező azt sugallta, hogy a fennmaradó, jelenleg többnyire szakkönyvtár nélküli tudományterületek átfogó jelölésére, multidisz-

ciplináris adatbázis nevéként bevezethető, megállja a helyét a **humántudomány** megnevezés. S a névadás apropóján máris egy-két szó az e bibliográfiai adatbázisban tárgyalt dokumentumtípusokról.

Tanulmányok és Cikkek

Ennek az adatbázisnak a rendeltetése: lehetővé tenni a – könyvtári szakszót használva – részdokumentumok HUNMARC-ra épülő bibliográfiai leírását, ugyanakkor az e dokumentumtípusok által felvetett sajátosságokra ésszerű, kényelmes, meggyőző megoldást találni, illetve kínálni. A részdokumentumok kifejezés nem könyvtáros szakemberek számára bizonyára nehézkes, így névként nem akartuk szerepeltetni. A felhasználó a „tanulmányok és cikkek” pontosítást bizonyára könnyedén érti.

Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa: Ugyan a névkeresést tovább is folytathattuk volna (Mi a szép, a tökéletes?), de ennél a névfornánál mint alapnévnel (amelyet természetesen nem mi találtunk meg, hiszen ha az ember valamit sokáig néz, fennáll a veszélye annak, hogy egyre kevésbé tudja kamatoztatni vélt ötletességét) megállapodtunk. Cserébe szerettünk volna egy szájra álló, rövid, azaz olyan nevet találni, amely eleget tesz a megjegyezhetőség követelményének: hosszas ötletelés után dőlt el, hogy a szolgáltatás neve **HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa)** lesz. Azért érezzük különösen szerencsésnek ezt az elnevezést, mert egyszerre utal a körébe vont tudományterületek klasszikus örökségére, és első hallásra könnyen megjegyezhetővé teszi az általunk kínált újdonságot. (Sőt, még a lelkiismeretünk háborgását is elaltatta: az alapnévben ugyanis sehol nem szerepel a harmadik gyűjtőkori szűkítési szempont, azaz a magyar vonatkozású. Lehet idegen nyelvű, de magyar tárgyú, vagy magyar személy által írt. Kis csúsztatással felfoghatjuk a humántudományból kölcsön kapott „hu”-t a *hungarus* szó kezdéseként.)

A magyar vonatkozású humántudományi folyóiratok (időszaki kiadványok) és tanulmánykötetek megszámlálható mennyiségben jelennek meg ugyan, de bizonyított tény, hogy önállóan egyetlen szakintézmény, könyvtár sem képes azok „naprakész” feldolgozására.

Márpedig a tudományos kutatás újabb (rész)eredményeit hozó, jelentő cikkek, tanulmányok esetében azok szakbibliográfiai adatbázisba történő „felvételének” időpontja is kulcsfontosságú: a **naprakészség** a cikkadatbázisok egyik minőségi mutatója.

Senki nem vitatja, hogy a humántudományok területén is kellene szakbibliográfiák: irodalomtudományi, történettudományi–történelemtudományi, filozófiatudományi stb. szakbibliográfiák – az egyetemisták, a főiskolások számára, a gimnazisták számára, talán nem tűnik naivságnak, az újságírók számára, a szó legnemesebb értelmében vett „érdeklődők” számára.

A humántudományok területén Magyarországon is léteznek ún. magfolyóiratok, de a legtöbb humántudományi folyóirat több tudományterülethez is tartozó publikációkat jelent meg, és – a tudományos publikációk természeténél fogva – adott publikáció több tudományterülethez is tartozhat.

A kérdés: mikor lesz e kiadványokból ilyen bibliográfia, bibliográfiák? Hogyan lehet felszámolni a hiányt? Állítsa elő minden tudományterület könyvtári rendszere az őt megillető szakbibliográfiát? Várni kell erre?

A megoldás: megfelelő számítástechnikai háttér megtervezésével és kivitelezésével meg lehet teremteni az elvi lehetőségét a naprakész szakbibliográfiák, illetve együttesen a multidiszciplináris szakbibliográfia előállításának és szolgáltatásának. A második feltétel a könyvtárak, kiadók, kutatócsoportok együttműködésének megszervezése, koordinálása.

Kézenfekvő a játékszabály – itt csak az időszaki kiadványokra, és csak a kurrens anyagra vonatkozó játékszabályt ismertetjük:

- az együttműködő felek állapodjanak meg a szűkebb szakterületekben, és valamennyi szakterületnek legyen felelős intézménye;
- ezek mindegyike ismertesse az egyes szakterülethez tartozó publikációk ismérveit, azaz a tartalmi feltárás generikus szintjének paramétereit a többi együttműködő partnerrel;
- az együttműködő felek összesítsék a humántudományi időszaki kiadványokat;
- az együttműködő felek mindegyike válasszon – megegyezés alapján – időszaki kiadvány(oka)t, és annak összes részdokumentumát dolgozza fel, naprakészen (hogy semmi se maradjon ki, és ezért ne kelljen azt újra átlapozni stb.);
- a feldolgozás feltétele: HUNMARC-ra épülő bibliográfia rendszer;
- itt csak a legegyszerűbb esetet, a HUMANUS-ba történő on-line adatbevitel útját ismertetjük:
 - on-line adatbevitel a HUMANUS-ba, az ún. formai feltárás elvégzése;
 - a részdokumentum generikus szinten történő tartalmi feltárása, leírása – pl.: irodalomtudomány, filozófiatudomány;
 - ha a publikáció csak a formai leírást végző könyvtár szakterületéhez tartozik: a formai leírás mellett elvégzi a tartalmi feltárást, saját rendszere szerint;
 - ha a publikáció más tudományterülethez, vagy több tudományterülethez is tartozik: elvégzi a generikus tartalmi feltárást, azaz kijelöli pl. „irodalomtudomány” területre;
 - az irodalomtudomány szakterületének könyvtára tartalmilag feltárja a részdokumentumot.

A megvalósítás szakaszai

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) vezetősége határozatot hozott a szükséges **számítástechnikai rendszer** és az **együttműködésen alapuló szolgáltatás modelljének** kidolgozásáról, majd a Gyűjteményfejlesztési és Feldolgozási Igazgató vezetésével 2006 áprilisában megkezdődött a tervezés a Humántudományi Bibliográfiai Osztályon. A munkafolyamatok szoftveres háttérét a Szegedi Tudományegyetem BODZA elnevezésű keretrendszere adja, amely a MOKKA-R és a MOKKA-MS fejlesztésével már bizonyította, hogy alkalmas hasonló feladatok ellátására.

Az előkészítő munka során meg kellett fogalmazni az adatbázis feladataival és működ(t)ésével kapcsolatos alapelveket. Célunk az volt, hogy az elkészült „termék” a felhasználók széles körű érdeklődésére tartson számot, és új, értéknövelt könyvtári szolgáltatás formájában – a korszerű informatikai lehetőségek kihasználásával – hozzájáruljon a nemzetközi és a magyar humántudományi kutatáshoz.

Olyan számítástechnikai rendszer és működési modell kidolgozása volt a célunk, amelyek együttesen biztosítják:

- a már létező, vonatkozó könyvtári szolgáltatások integrálását;
- az együttműködési potenciállal jellemezhető, de jelenleg ilyen szolgáltatást. munkát nem végző különböző intézmények (könyvtárak, kiadók, kutatócsoportok) bevonásának lehetőségét.

Számítástechnikai rendszer

A számítástechnikai rendszer feladata, hogy kidolgozza a BODZÁ-nak a részdokumentumok (azaz cikkek és tanulmányok) analitikus bibliográfiai leírására adaptált, HUNMARC adatcsere-formátumon alapuló változatát, modulját. Alkalmasnak kell lennie arra, hogy ésszerű, kényelmes megoldást találjon e dokumentumtípusok jellegéből fakadó valamennyi, hazai rendszerek által mindeddig nem tárgyalt (vagy tárgyalt, de nem megfelelően megoldott) sajátosságra. A rendszerrel szembeni másik alapelvárás a következő: biztosítsa a különböző együttműködő partnerek által végzett közös feldolgozást (az adatbázis növekedésének alapfeltétele).

A feldolgozó és rendszertesztelési munka a rendszerfejlesztés megvalósításának szakaszaival párhuzamosan zajlott a Humántudományi Bibliográfiai Osztályon.

A működési modell kidolgozása

Egyértelmű, hogy az optimális állapot – azaz valamennyi magyar vonatkozású humántudományi tanulmány és cikk naprakész bibliográfiai rendszerben történő feldolgozása – kizárólag intézményi együttműködéssel érhető el. Nem kétséges, hogy ehhez **átlátható, világos együttműködési formára** van szükség.

Miután felmértük a potenciális együttműködő partnerek körét (szakterület, intézménytípus, vonatkozó jelenlegi teljesítmény, jelenlegi könyvtári feldolgozó munkáinak rendszere), a több szakaszban történő együttműködési felkérés mellett döntöttünk. Mindazonáltal célunk, hogy a rendszer távlatilag bizonyos értelemben önfejlődővé válhasson, azaz reményeink szerint a potenciális partnerek önként csatlakoznak majd.

Az első szakaszban az volt a szándékunk, hogy különböző intézménytípusok felkeresésével modellálhassuk a távlati együttműködést. Praktikus okokból – a földrajzi közelség okán – budapesti partnereket kerestünk fel, és az időközben a Humántudományi Bibliográfiai Osztály által létrehozott reprezentatív mennyiségű rekorddal bemutattuk az on-line feldolgozásra alkalmas rendszert.

Még egyszer a közös feldolgozás alapvető szabályairól

Maradjunk – első körben – az időszaki kiadványok közös feldolgozásának megvalósításánál. Megkönnyebbülésünkre az első közös egyeztetéskor az együttműködő felek „egyetértettek” a már említett játékszabályban: az együttműködő

partner vállalja adott időszaki kiadvány folyamatos és teljes (borítótól borítóig történő) feldolgozását.

Szakbibliográfiai rendszerről lévén szó, az együttműködő partner a saját tudományterületének kiadványait dolgozza és tárja fel – mindazonáltal nyitottnak kell lennie a helyismereti anyag befogadására is. Rekordszinten generikus tartalmi feltárást végzünk, amely valamennyi partner szoros együttműködését feltételezi: a feldolgozó könyvtár azt a rekordot, amely más szakterület(ek)hez is sorolható, kijelöli, és „átadja” az érintett intézmény(ek)nek.

A szolgáltatás profiljának megteremtése

A HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa) névformáknál való megállapodás után nem maradt más hátra, mint hogy megtervezük egyéni arculatunkat: a működési formát is láttató saját honlapot.

Elegáns megoldások – a BODZA és a részdokumentumok bibliográfiai leírása

Befejezésként a részdokumentumok leírására kialakított BODZA-rendszer néhány újdonságszámba menő, elegáns megoldásával ismertetjük meg az olvasót.

1. A BODZA által futtatott egyéb adatbázisok használói már ismerik a *két részre osztott képernyőt*, melynek ésszerűsége igazán használat közben mutatkozik meg. A találati halmaz listás megtekintésekor adott rekordra kattintva átrendeződik a kép:

- a bal képernyőrészen fut a találati halmaz;
- a jobb képernyőrészen bomlik ki a kiválasztott rekord.

Nem kell tehát visszalapoznunk, nem veszítjük el a fonalat, a rálátást a találati halmazra. Ha sorban akarjuk végignézni a találatokat, egyértelműen látjuk, hol tartunk, nem veszíthetjük el a fonalat, a továbblépés lehetősége valóban kézre áll”.

Ráadásul adott rekord sorszámára kattintva azt automatikusan listázásra jelöljük ki. Bizonyos, hogy a tételek exportálására is szofisztikált, szellemes megoldást fog találni a rendszerfejlesztő – ez a fejlesztés folyamatban van.

2. A két részre osztott képernyő adottságát a cikkadatbázis saját igényeinek megfelelő testre szabása egészíti ki.

Időszaki kiadványok bibliográfiai adatbázisa esetében minimális elvárásnak tekinthető, hogy a rendszer által feldolgozott kiadványok betűrendes listája lekérdezhető legyen (az aktualizált lista kifejezés még ismerős, de már a múlté).

Továbbmenve, a felhasználónak „joga van” tudni, hogy adott időszaki kiadvány mely füzet számait tartalmazza a rendszer. (A szemináriumi dolgozatok esetében is a „nézd át ennek és ennek a folyóiratnak ezt és ezt az évfolyamát” kötelezettségnek kell eleget tenni.) Ismerjük a nyomtatott bibliográfiai *Feldolgozott folyóiratok címjegyzéke* oldalait: egyesek a folyóiratok címe mellett közlik, hogy mely füzetekből készült a bibliográfia, míg

mások csak a folyóiratok címét árulják el. Nyomtatott formában időszakosan megjelenő, akár egyazon tudományterületre vonatkozó bibliográfiák két füzetében is már bizonytalanok maradunk picit összetettebb kérdés esetében: mely folyóirat mely füzetét néztük is át?

A HUMANUS a folyóirat-címlista oldalán már egyértelműsége törekszik ebben a tekintetben: jelzi a folyóirathoz tartozó tételek számát, s az „év-folyam szerint összesítve” továbblépési pont után a jobb felső legördülő menüből a „füzetszám” rendezési szempont érvényesítésével a megjelenés időrendjében listázza a kiadvány legkisebb egységét (füzet, kötet: ezen belül növekvő oldalszám szerint).

Konkrét publikációk keresése esetében sem haszontalan rálátást nyerni egy folyóirat szakmai profiljára, adott kiadvány néhány évfolyamának állapozása révén. A két részre osztott képernyő ebből a megközelítési irányból is nagyvonalú megoldás.

3. A cikkeket és tanulmányokat tartalmazó adatbázisban több dokumentumtípus szerepel:
 - cikkek, tanulmányok,
 - ezek gazdadokumentumai, azaz időszaki kiadványok, valamint könyvek.
 - könyvek recenziói.

Mivel az adatbázisban különböző dokumentumtípusok bibliográfiai adatai szerepelnek, a célszerűség és könnyebb átláthatóság érdekében ikonokat használtunk ezek megkülönböztetésére.

4. Amennyiben a folyóirat archivált változata megtalálható az Elektronikus Periodika Adatbázisban (vagyis rendelkezünk annak nyilvános hozzáférésű szerzői jogilag tisztázott elektronikus formájával), a bibliográfiai rekord a felhasználó számára felkínálja a teljes szöveget. Ezáltal maximális mértékben kiszolgáljuk az igényeit, hiszen a keresési folyamat végén nemcsak adatokat kap a keresett dokumentumról, de azonnal el is olvashatja.

A „borítótól borítóig feldolgozás” következetesen alkalmazott elvünk óriási szerepe van a tudományterületek szerinti együttműködésben. Egyfelől ez az elv jelent garanciát arra, hogy egyetlen folyóirat-publikáció sem marad ki az adatbázisból, így feleslegessé válik ismét kézbe venni az orgánomot, utánajárni a fel nem dolgozott anyagnak. Másfelől olyan publikációk is helyet kapnak a találatok között, amelyeket – bár informatívak – eddig kevésbé tekintettek lényegesnek. Csak egy példa: a *Tiszatáj* folyóirat hátsó belső borítóján olvasható *Szerkesztői asztal* hírei teljes szöveggel, egymás után megjelenítve komoly értékkel bírhatnak a lap és Szeged szellemi légkörének megrajzolásához – akár több évtized távlatából.

Bízunk benne, hogy rövid ismertetésünk felkeltette a 3K olvasóinak érdeklődését az adatbázis iránt. Nem maradt más hátra: kellemes böngészést kívánunk a HUMANUS – reményeink szerint rohamosan gyarapodó – felhasználói és közreműködői közönségének!

Tamás Kincső–Vasbányai Ferenc